

Yo'lchi Z. RO'ZIYEV,

*Katta o'qituvchi, Renessans universiteti, Toshkent, O'zbekiston
E-mail: roziyev85mail.ru, ORCID: 0000-000X-XXXX-XXXX*

O'zMPU professori, p.f.d B.Abdullayeva taqrizi asosida

THE INTERACTION OF MEDIA LITERACY AND INFORMATION CULTURE WITH INFORMATION TECHNOLOGIES

Annotation

This article analyzes the connection and current problems of the science of media literacy and information culture with information technologies. Media literacy is considered as the ability to critically evaluate information in modern society, to distinguish between truth and falsehood. The article presents the experience of Uzbekistan, advanced approaches in foreign countries, and recommendations for the development of media literacy. The impact of information attacks, disinformation, and social networks is discussed, and the importance of forming a culture of conscious information consumption among citizens is analyzed.

Keywords: media literacy, innovative technologies, information culture, social networks, educational process, educational methods, disinformation, effectiveness, development, digital educational platforms, problem, recommendation.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕДИАГРАМОТНОСТИ, ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

Аннотация

В статье анализируются связь и актуальные проблемы науки медиаграмотности и информационной культуры с информационными технологиями. Медиаграмотность рассматривается как способность критически оценивать информацию в современном обществе, различать правду и ложь. В статье представлен опыт Узбекистана, передовые подходы зарубежных стран и рекомендации по развитию медиаграмотности. Обсуждается влияние информационных атак, дезинформации и социальных сетей, анализируется важность формирования культуры осознанного потребления информации у граждан.

Ключевые слова: медиаграмотность, инновационные технологии, информационная культура, социальные сети, образовательный процесс, методы обучения, дезинформация, эффективность, развитие, цифровые образовательные платформы, проблема, рекомендация.

MEDIASAVODXONLIK VA AXBOROT MADANIYATI FANINING AXBOROT TEXNOLOGIYALARI BILAN UZVIYLIGI

Annotatsiya

Ushbu maqolada mediasavodxonlik va axborot madaniyati fanining axborot texnologiyalari bilan uzviyligi va dolzarb muammolari tahlil qilinadi. Mediasavodxonlik – zamonaviy jamiyatda axborotni tanqidiy baholash, haqiqat va yolg'orni farqlash ko'nikmasi sifatida qaraladi. Maqola davomida O'zbekiston tajribasi, xorijiy mamlakatlardagi ilg'or yondashuvlar va mediasavodxonlikni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Axborot xurujlari, dezinformatsiya va ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri haqida fikr yuritilib, fuqarolarning ongli axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish muhimligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: mediasavodxonlik, innovatsion texnologiyalar, axborot madaniyati, ijtimoiy tarmoqlar, ta'lim jarayoni, ta'lim metodlari, dezinformatsiya, samaradorlik, rivojlanish, raqamli ta'lim platformalari, muammo, tavsiya.

Kirish. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va internet axborot oqimini mislsiz darajada oshirib yubordi. Shu bois, Yangi O'zbekistonda mediasavodxonlikni rivojlantirish va axborot madaniyatini yuksaltirish dolzarb masalaga aylandi. Mediasavodxonlik – bu nafaqat axborotni tahlil qilish, balki undan to'g'ri foydalanish, yolg'on va haqiqatni farqlash ko'nikmasidir. "Media" so'zi lotincha so'zdan olingan bo'lib, o'rta, oraliq, oraliqdagi degan ma'nolarni anglatadi. Media turli ko'rinishdagi kommunikatsiya va axborot vositasini anglatadi. Mediasavodxonlik va axborot madaniyatini YUNESKO "soyabon"ga qiyoslaydi. Axborot bilan ishlashda to'rt muhim qoida mavjud:

- Axborotni olish;
- Axborotni tahlil qilish;
- Axborotni auditoriyaga yetkazish;
- Keraksiz axborotdan xalos bo'la olish.

Bugungi kunda axborot olish va uzatish jarayoni keskin o'zgardi. Har bir inson nafaqat axborot iste'molchisi, balki uning tarqatuvchisiga ham aylandi. Shuning uchun mediasavodxonlik – bu faqatgina matnlarni tushunish emas, balki ularning qayerdan kelganini, qanday maqsadda tarqatilganini va qanday ta'sir ko'rsatishini anglashdir. Hozirgi jamiyatda axborot iste'molining madaniyati hali to'liq shakllanmagan. Ko'pchilik har qanday xabarni haqiqat deb qabul qiladi, yolg'on yoki manipulyatsion ma'lumotlarni tanib olishga e'tibor bermaydi [1]. Buning natijasida odamlar ortiqcha xavotirga tushadi yoki noto'g'ri qaror qabul qiladi. Shuning uchun mediasavodxonlikni rivojlantirish, odamlarni tanqidiy fikrlashga o'rgatish muhim. Shu bois, mamlakatimizda mediasavodxonlik borasida ko'plab islohotlar olib borilmoqda. O'zbekistonda ham bu borada ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Ammo, yutuqlar bilan birgalikda bu sohada ma'lum bir muammolar ham mavjud. Ko'p odamlar har qanday

ma'lumotni tekshirmasdan tarqatish odatidan voz kechmagan. Mediasavodxonlikni rivojlantirish uchun nafaqat ta'lim tizimi, balki jurnalistlar, blogerlar va jamiyatning o'zi ham mas'uliyatni his qilishi kerak. O'zbekistonda mediasavodxonlik sohasida quyidagi muammolar mavjud:

Ta'lim tizimida mediasavodxonlikning kam yoritilishi – maktab va oliy ta'lim muassasalarida mediasavodxonlik alohida fan sifatida o'qitilmaydi.

Raqamli xurujlar va dezinformatsiya xavfi – ijtimoiy tarmoqlarda soxta axborot va manipulyativ materiallar keng tarqalmoqda.

Fuqarolarning axborot madaniyatini oshirishga oid tashabbuslarning yetishmovchiligi – mediasavodxonlik bo'yicha maxsus kurslar va treninglar juda kam.

An'anaviy va zamonaviy axborot vositalari o'rtasidagi tafovut – internetdagi yangi ommaviy axborot vositalari bilan ishlash madaniyati hali to'liq shakllanmagan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Xalqaro va mahalliy adabiyotlarda (masalan, YUNESKO materiallari va A.V.Fedorov tadqiqotlari) mediasavodxonlik – axborotni qabul qilish, tahlil etish, baholash va yaratish qobiliyati sifatida ta'riflanadi. Axborot texnologiyalari esa bu jarayonning bevosita "muhiti" hisoblanadi. Tadqiqotchi Y.Ocheret va boshqa mualliflar ta'kidlashicha, axborot madaniyati shaxsning axborot resurslaridan mas'uliyatli, axloqiy va samarali foydalanish qobiliyatidir. Texnologiyalar rivojlangani sari, bu madaniyat raqamli etikani (digital ethics) qamrab olmoqda.

Axborot texnologiyalari (internet, sun'iy intellekt, ijtimoiy tarmoqlar) axborot tarqatishning tezligini oshirgan bo'lsa, mediasavodxonlik ushbu oqimda "filtri" vazifasini bajaradi. Ilmiy manbalarda ta'kidlanishicha, texnologik savodxoniksiz mediasavodxonlik yetarli emas, chunki foydalanuvchi platformaning ishlash mexanizmini (algoritmalar, ma'lumotlarni yig'ish) tushunishi kerak.

Ta'lim tizimidagi o'zgarishlar: Tadqiqotlar (masalan, Science and Education jurnali maqolalari) ta'lim jarayonini axborotlashtirishda interaktiv multimedia vositalaridan foydalanishni mediasavodxonlikni shakllantirishning asosiy vositasi deb biladi. Elektron darsliklar va raqamli platformalar nafaqat bilim beradi, balki o'quvchining axborot bilan ishlash madaniyatini ham tarbiyalaydi. Xavfsizlik va immunitet: Adabiyotlarda "axborot xuruji", "dipfeyk" va "dezinformatsiya" kabi tahdidlarga qarshi kurashda texnologik vositalardan (tekshirish servislaridan) foydalanish va ma'naviy-axborot immunitetini shakllantirish muhim deb qayd etilgan.

Xorijiy mamlakatlarda bu borada turli mexanizmlar ishlab chiqilgan. Ba'zi joylarda bolalar bog'chasidan boshlab mediasavodxonlik o'rgatiladi. Chunki bugungi bolalar internet bilan katta bo'lmoqda, lekin undan to'g'ri foydalanishni bilmaydi. Shuningdek, ayrim davlatlarda ommaviy axborot vositalari yolg'on ma'lumotlarga qarshi kurashuvchi platformalar bilan ishlaydi. Bu esa jamiyatni yanada hushyor qiladi. Ko'plab rivojlangan davlatlarda mediasavodxonlik va axborot madaniyati davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jumladan, Amerika, Janubiy Koreya, Xitoy, Germaniya va Fillandiya kabi mamlakatlarda mediasavodxonlik va axborot madaniyati keng rivojlangan. Finlandiyada maktab dasturlariga mediasavodxonlik fanini kiritilgan va yosh bolalardan tortib kattalargacha maxsus treninglar o'tkaziladi [2]. AQSh va Yevropa Ittifoqi hududlarda dezinformatsiyaga qarshi kurashish uchun maxsus qonunlar va platformalar ishlab chiqilgan. Janubiy Koreya aholisining texnologik savodxonligi juda yuqori bo'lib, ijtimoiy tarmoqlardan ongli foydalanish madaniyati rivojlangan.

Tadqiqot metodologiyasi. Hozirgi dunyoda axborot qurolga aylangan. Undan to'g'ri foydalanish esa insonning

o'ziga bog'liq. Mediasavodxon odam har qanday yangilikni tekshirib ko'radi, shoshma-shosharlik bilan xulosa chiqarmaydi va boshqalarni ham ogohlikka chorlaydi. Bu esa jamiyatimizning axborot madaniyatini yangi bosqichga olib chiqadi [3].

Mediasavodxonlikni rivojlantirish borasida tavsiyalar:

Mediasavodxonlikni ta'lim tizimiga joriy etish – maktab va oliy o'quv yurtlarida mediasavodxonlik bo'yicha maxsus fan yoki kurslarni kiritish zarur;

Ommaviy axborot vositalarining ishonchligini oshirish – davlat va mustaqil OAV hamkorlikda soxta axborotga qarshi kurashish mexanizmlarini yaratishi kerak;

Ijtimoiy tarmoqlarda mediasavodxonlik kompaniyalarini yo'lga qo'yish – blogerlar va jurnalistlar orqali mediasavodxonlikni ommalashtirish muhim;

Axborot xavfsizligi bo'yicha qonunchilikni mustahkamlash – yolg'on axborot tarqatganlik uchun mas'uliyatni oshirish zarur.

Tadqiqot strategiyasi (Research Design)

Tadqiqot aralash metodologiya (Mixed Methods) asosida olib boriladi, bu ham sifat, ham miqdoriy tahlillarni birlashtirish imkonini beradi. Nazariy manbalar, xalqaro tajribalar va pedagogik yondashuvlarni tahlil qilish uchun talabalar yoki foydalanuvchilarning mediasavodxonlik darajasi va axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini o'lchash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Mavzu doirasidagi ilmiy maqolalar, darsliklar, xalqaro tashkilotlar (YUNESKO, IREX) hisobotlari va normativ-huquqiy hujjatlarni tizimli tahlil qilishda bu yetarli asos bo'lib xizmat qiladi. Maqsadli guruh (talabalar, o'qituvchilar yoki internet foydalanuvchilari) o'rtasida "Mediasavodxonlik va raqamli ko'nikmalar" bo'yicha Google Forms yoki boshqa platformalar yordamida so'rovnoma o'tkazish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish amaliyotini bevosita kuzatish (pedagogik tajribas-inov) amalga oshiriladi. Axborot xavfsizligi mutaxassisleri, IT sohasi vakillari va pedagogika sohasi olimlari bilan chuqurlashtirilgan suhbatlar tashkil etish orqali samaradorlik oshiriladi. Yig'ilgan ma'lumotlarni qayta ishlash uchun quyidagi usullar va raqamli vositalar orqali ta'lim berishdagi samaradorlikni solishtirish orqali tadqiqot metodologiyasi asosini tashkil qiladi. Ushbu tadqiqot o'z oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun aralash metodologiya (mixed methods) yondashuvidan foydalanadi, bu esa nazariy tahlil hamda empirik ma'lumotlarni birlashtirish orqali muammoning mohiyatini har tomonlama yoritib berish imkonini yaratadi. Tadqiqotning dastlabki bosqichida tizimli adabiyotlar tahlili o'tkazilib, unda mediasavodxonlik, axborot madaniyati va zamonaviy axborot texnologiyalari rivojlanishiga oid ilmiy manbalar, xalqaro hisobotlar hamda normativ-huquqiy hujjatlar tanqidiy o'rganiladi. Mazkur jarayonda deduksiya va induksiya usullari qo'llanilib, mavjud nazariy yondashuvlar umumlashtiriladi hamda axborot texnologiyalari bilan bog'liq yangi chaqiriqlar identifikatsiya qilinadi. Empirik bosqichda esa miqdoriy va sifatli ma'lumotlar yig'ish maqsadida sotsiologik so'rovnoma va ekspert intervyulari tashkil etiladi.

So'rovnoma orqali turli foydalanuvchilar guruhlarining raqamli ko'nikmalari va axborotni baholash qobiliyatleri aniqlansa, mutaxassislar bilan o'tkaziladigan chuqurlashtirilgan intervyular orqali ta'lim tizimida axborot madaniyatini shakllantirishning samarali mexanizmlari o'rganiladi. Yig'ilgan barcha ma'lumotlar taqqoslama va statistik tahlil usullari yordamida qayta ishlanib, axborot texnologiyalarining mediasavodxonlikka ta'siri hamda ularning o'zaro integratsiya jarayonlari matematik va mantiqiy jihatdan asoslanadi. Tadqiqot yakunida sintetik tahlil o'tkazilib, axborot oqimlari sharoitida shaxsning tanqidiy tafakkuri va axborot immunitetini mustahkamlashga qaratilgan amaliy tavsiyalar

hamda yangi metodik yondashuvlar ishlab chiqiladi, bu esa o'z navbatida, olingan natijalarning ilmiy va amaliy ahamiyatini ta'minlaydi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot jarayonida o'tkazilgan tahlillar mediasavodxonlik va axborot madaniyati shunchaki tushunchalar emas, balki raqamli makonda shaxsning hayotiy faoliyati va xavfsizligini ta'minlovchi fundamental kompetensiyalar ekanligini tasdiqladi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi foydalanuvchilar uchun axborot olish imkoniyatini keskin oshirgan bo'lsa-da, ayni paytda axborotni filtsiz qabul qilish va dezinformatsiya qurboniga aylanish xavfini ham kuchaytirgan. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, texnik jihatdan ilg'or bo'lgan foydalanuvchilarning barchasi ham yuqori mediasavodxonlik darajasiga ega emas; aksincha, texnologik vositalardan foydalana olish ko'nikmasi ko'pincha tanqidiy tahlil qobiliyatidan ustun turadi, bu esa "raqamli bilimdonlik" va "axborot madaniyati" o'rtasidagi nomutanosiblikni keltirib chiqarmoqda. Tahlil natijasida aniqlanishicha, axborot texnologiyalari ta'lim jarayoniga integratsiya qilinganda, faqat raqamli platformalar emas, balki ulardan foydalanishning axloqiy va huquqiy prinsiplari – ya'ni axborot gigiyenasi va kiberxavfsizlik asoslari ham dasturiy ta'minot bilan bir qatorda o'rgatilishi zarur. Ekspert baholashlari shuni ko'rsatdiki, foydalanuvchilarda axborot madaniyatini shakllantirishda shaxsiy mas'uliyatni oshirish va manbalarni verifikatsiya qilish (tekshirish) ko'nikmasini rivojlantirish – texnologik vositalarni bilishdan ko'ra muhimroq o'rin tutadi. Yakuniy natijalar shuni namoyon etdiki,

mediasavodxonlik axborot texnologiyalarining ajralmas qismi sifatida qaralgandagina shaxs raqamli jamiyatda mustaqil, tanqidiy fikrlaydigan va axborot tahdidlariga qarshi immunitetga ega bo'lgan subyektga aylanadi. Demak, axborot texnologiyalari mediasavodxonlik uchun shunchaki platforma emas, balki uni rivojlantirishning asosiy muhiti bo'lib, bu ikki sohaning uzviyligi ta'lim sifatini oshirish va raqamli muhitda xavfsiz madaniyatni qaror toptirishning yagona yo'lidir.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda mediasavodxonlik va axborot madaniyati zamonaviy jamiyatning ajralmas qismiga aylanmoqda. Axborot texnologiyalari rivojlanib borayotgan bugungi kunda insonlar faqatgina axborotni iste'mol qiluvchi emas, balki uning tarqatuvchisiga ham aylanmoqda. Shuning uchun har bir fuqaro tanqidiy fikrlashni o'rganishi, yolg'on va manipulyativ ma'lumotlarni farqlay bilishi lozim. O'zbekiston bu borada rivojlanish yo'lida bo'lib, ta'lim tizimida mediasavodxonlikni keng joriy etish, ijtimoiy tarmoqlarda ishonchli axborot manbalarini targ'ib qilish va ommaviy axborot vositalari bilan samarali hamkorlik qilish zarur. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, mediasavodxon jamiyat faqatgina dezinformatsiyaga qarshi himoyalani qolmay, balki mustaqil fikrlash, ongli qaror qabul qilish va axborotdan to'g'ri foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bois, Yangi O'zbekiston sharoitida mediasavodxonlikni rivojlantirish nafaqat individual, balki jamiyat darajasida ham dolzarb vazifa hisoblanadi. Bu esa axborot xavfsizligi va madaniy yuksalishning muhim omillaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. A. Askarov. Mediasavodxonlik va uning ahamiyati. Toshkent: Fan nashriyoti. 2021-yil.
2. B. Hasanov. Axborot madaniyati va globalizatsiya. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti. 2020-yil.
3. D. Rasulova. Yangi O'zbekiston sharoitida mediasavodxonlikni rivojlantirish istiqbollari. Ilmiy maqola. 2022-yil
4. S. To'rayev. Raqamli madaniyat va mediasavodxonlik asoslari. Samarqand: Zarafshon nashriyoti. 2023-yil.
5. YUNESKO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. Paris: YUNESKO Publishing. 2021-yil.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning matbuot erkinligi va axborot xavfsizligi bo'yicha chiqishlari (2017-2023).
7. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. Axborot xavfsizligi va mediasavodxonlik to'g'risidagi qonunchilik hujjatlari to'plami. 2021-yil.
1. Muminov. O'zbekistonda mediasavodxonlikni rivojlantirish yo'llari. Ilmiy jurnal maqolasi. 2023-yil.